

Türkiye örneğinde akademik dünya ve akademik etik

Nüket Örnek Büken¹

¹Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji-Tıp Etiği ve Tarihi Anabilim Dalı, Ankara

Günümüzün bilgi toplumunun en önemli kurumlarından biri de, bilginin üretildiği temel kurumlar olan üniversitelerdir. Kökeni çok eskilere gitmesine rağmen modern anlamda üniversite, ulus-devletlerin yaygınlık kazanmaya başladığı 19. yüzyıl boyunca milli kültürü oluşturmak ve devlet idaresinde yer alacak seçkin insanları yetiştirmek için ortaya çıkmıştır. Geleneksel batı üniversitesi, kuram ile pratik arasında ayırım yapan; özerkliğine önem veren ve fildişi kulede temel amacı “gerçeği aramak” olan entelektüel bir elit kurum olmuştur [1].

Bu akademik kurumların işlevleri günümüzde ciddi anlamda tartışılmaktadır. Üniversiteler bir taraftan yüceltilirken, öte yandan günümüzde etkin ve verimli çalışmadıkları, kısıtlı kamu kaynaklarını israf ettikleri iddiasıyla da eleştirilmektedir. Toplumla ilişkisi asgari düzeyde olan, kendi içine kapanmış bir fildişi kulede faaliyet gösteren üniversite imajı geleneksel olarak yaygın olmakla birlikte, üniversitenin bu imajını değiştirmesi ve kendisini yeni küresel dünyaya daha uyumlu hale getirmesi gerektiği yönünde görüşler de mevcuttur. Bu anlamda yüksek rekabet gücüne sahip, ekonominin ihtiyaçlarını karşılayacak, üstün vasıflı bireyler yetiştirmek ve böyle bir ekonominin gereksinim duyduğu teknik ve yönetsel bilgiyi sağlayacak bir üniversite yapılanmasını gerçekleştirmek önem kazanmaktadır. Belirtilen bu amaçlar yüksek öğrenimin hedefleri arasında olmakla birlikte, günümüzdeki gibi sadece bu amacı öne çıkarmanın üniversiteyi meslek eğitimi veren bir tür yüksek okula indirgeme riskini taşıdığını ve bu durumun akademik özgürlük ve özerklik için tehlikeler içerdiğini de vurgulamak gerekir.

İdeal bir üniversitenin “olmazsa olmaz” kabul edilen gereklilikleri şunlardır:

1. Akademik özgürlük,
2. Akademik özerklik,
3. Akademik etik,
4. Akademik liyakat,
5. Akademik hareketlilik.

Bu olmazsa olmazlardan özellikle ilk üçü ideal üniversitenin çekirdeğini oluşturan kavramlardır ki, bunlardan özellikle akademik etik bugün üniversitelerimizde üzerinde en çok konuşulması gereken konulardan biri olmak durumundadır.

AKADEMİK ÖZGÜRLÜK

Akademik özgürlük, üniversitede çalışan bireyin özgürlüğünün sağlanması ile ilgili olup, ideal üniversitenin en temel kavramlarından biridir. Amerikan Üniversite Profesörleri Derneği'ne göre üniversite öğretim elemanlarının sahip olması gereken akademik özgürlüğün üç temel boyutu vardır [2]:

1. Araştırma yapmak ve bunların sonuçlarını yayınlamak,
2. Üniversitede ders verirken neyi, nasıl anlatacağına karar vermek,
3. Araştırma ve düşüncelerinden dolayı kurumsal sansüre ve baskıya maruz kalmamak.

UNESCO da akademik özgürlüğü; “akademik topluluğun, başkalarının siyasi, felsefi veya epistemolojik inanç ve düşüncelerine bağımlı olmaksızın, kendi fikirlerine göre bilimsel araştırmalarını yapabilmeleri” şeklinde ifade etmektedir [3]. Benzer şekilde, akademik özgürlük, bilimsel çalışmaların kontrolünün üniversite dışı kurumlar yerine bilim insanlarıncı bilimsel ölçütler kullanılarak yapılması anlamına gelmektedir. Akademik özgürlük, akademisyenin ve/veya bilim insanının çalışmalarında ve düşüncelerini ifade etmesinde serbestliğe sahip olması şeklinde anlaşılmaktadır. Yani üniversite öğretim üyeleri işlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaksızın, bilinenleri sorgulama ve çelişkili görüşlere sahip olma hakkına sahiptir.

Öte yandan, akademik özgürlük mutlak bir kavram olarak da düşünülmemelidir. Genel olarak tüm özgürlüklerde olduğu gibi, sorumluluklar ve sınırlamalar da içerir. Dışsal bir baskıyla karşılaşmadan akademisyenin bilimsel etik kurallara uyması ve toplumsal bir sorumluluk taşıdığının bilincinde olması gerekmektedir. Eğer akademisyenler kendilerine tanınan özgürlükleri ve hakları istismar edecek şekilde kullanırlarsa, bu özgürlük ve hakların iktidar sahipleri tarafından kısıtlanma olasılığı ortaya çıkacaktır. Bu nedenle üniversite içi bilimsel ve etiksel denetim mekanizmaları oldukça önemlidir. Bilim kurulları ve etik kurullar bu konudaki denetimi hakkıyla yapmak durumundadır.

Akademik özgürlük, doğası gereği her türden iktidar sahibi için bir tehdit oluşturur. Üniversite mensuplarının tasfiyeleri veya iktidarı kızdıran öğretim elemanlarının şu veya bu şekilde cezalandırılması veya çeşitli haklardan mahrum bırakılması, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde az görülen uygulamalar değildir. Gelişmiş bir bilim topluluğunun olmadığı, kendi içinde bütünleşmiş bir bilimsel çevrenin bulunmadığı ülkelerde devletin veya siyasi iktidarın bilimi denetim altına alma ve müdahale etme çabaları sıklıkla görülebilmektedir.

Akademik özgürlüğü sınırlandıran unsurlar her zaman devlet veya siyasi iktidarın gücü de olmayabilir. Önemli bir sınırlayıcı faktör de üniversite içinde gelişen ve otorite kazanarak yayılan, sorgulanmayan kimi görüşler ve tutumlardır. Örneğin; 20. yüzyılın son çeyreğine kadar birçok ülkenin akademik kurumlarına sol düşüncenin hakim olması, toplumsal sorunların bu

çerçevenin dışında ele alınamaması sonucunu doğurmuştur. Şimdilerde ise bu kez kapitalizm ve piyasa ekonomisi hakim görüş haline gelmiştir. Onu eleştiren ve toplumsal sorunlara farklı bir pencereden bakmaya çalışan akademisyenler eleştirilmektedir ya da usta-çırak ilişkisi içinde öğrenilen, gelenekselleşmiş etik dışı tutumlar sürdürülebilmektedir (araştırma ve yayın etiği ile ilgili olarak).

AKADEMİK ÖZERKLİK

Tarihsel olarak örgütlenme biçimine bakıldığında üniversitenin **zanaatkar merkezli bir ortaçağ ekonomik ve toplumsal yapılanmasına benzediğini** ve bu yapının günümüzde de varlığını sürdürdüğünü söyleyebiliriz [4]. Ortaçağ Avrupası’nda ilk olarak kurulan üniversiteler, **kendi kendilerini yöneten, mevcut hukuk sisteminin dışında** olan kurumlardı. Ortaçağın bilim ve düşünce özgürlüğü üzerindeki etkilerinin bir birikimi olsa gerek, üniversitelerdeki akademik özgürlük, Berlin Üniversitesi’nin kurucularından Wilhelm Von Humboldt’un girişimleri ile resmileşmiştir. 1809 yılında kurulan Berlin Üniversitesi’nin çatısını ve bilimsel anlayışını belirleyen Humboldt, üniversitenin hedefini şöyle belirlemiştir;

- **Öğretimin felsefe aracılığıyla** sağlanması,
- **Temel bilimlerin derinlemesine** işlenmesi,
- **Araştırma ve öğretim birliğinin** sağlanması,
- **Devlet ve kiliseye karşı olmak.**

Modern batı üniversitelerinin ürettiği bilgi ve teknoloji bugün yine kendilerini destekleyen devlete artı değer olarak geri dönmektedir, ancak bu durum üniversitelerin **idari, mali özerkliğe** sahip olmalarına engel değildir. Üniversiteler kendi bilim politikalarına uygun olarak **bütçesini** yapan, ulusal ve uluslararası bilim kuruluşları ile **organik bağ** kurabilen ve kararlarında kendi **idari-etik kurallarına** bağımlı kurumlar olmalıdır.

Özerk üniversite kavramı ile genellikle ifade edilmek istenen, üniversitenin gerek **yönetsel gerekse de bilimsel bakımdan devlete karşı özerk** olmasıdır. Yönetmelik açıdan, üniversitelerin çeşitli devlet kurumları tarafından **denetlenmesi**, bir dereceye kadar haklı çıkarılabilir. Devlet bütçesinden pay alan üniversitenin vergi ödeyen yurttaşlara karşı toplumsal yükümlülüğü olduğu, bütçeden aldığı bu payı yurttaşlara en çok fayda sağlayacak şekilde harcaması gerektiği ileri sürülebilir. Ancak bu durum bilimsel **özerkliği sınırlandırıcı olmamalıdır**. Bu duruma bir örnek vermek gerekirse, kısa vadede özel yararı düşük olup, halk için dolaysız fayda sağlayan bilgi üretmediği düşünülen **felsefe**, tarih gibi alanlar; tıp, mühendislik veya mimarlık gibi alanlarla karşılaştırıldığında gereksiz veya daha az önemli görülebilir. Hatta bu durum belli ölçülerde hu-

kuk, iktisat, işletme gibi nispeten belirli mesleklere yönelik öğretim yapan ve özel yararı yüksek sosyal bilimler dışındaki diğer sosyal bilimler için de geçerli sayılabilir. Halbuki üniversite tanım gereği “somut herhangi bir işe yaramayan bilgi de” üretmek ve bu bilgiyi topluma yaymak durumundadır. Burada “işe yaramayan bilgi”den kasıt, **mevcut iktisadi zihniyete göre** işe yaramaz olarak nitelenen bilgidir [5].

Bilimsel özerklik sadece dışsal baskılarla değil, üniversitenin kendi kurumsal yapısı ve öğretim üyelerinin tutum ve davranışlarından da etkilenmektedir. Şöyle ki; kişisel husumet, akademik kıskançlık ve/veya ideolojik farklılıklardan kaynaklanan üniversite mensuplarının birbirleriyle olan mücadelesi de, üniversite toplumunun hiç de yabancı olmadığı konulardır. Bunlar üniversite özerkliğine zarar vermekte, üniversiteye dışarıdan yapılmak istenen müdahalelere de kimi zaman haklılık zemini hazırlamaktadır.

Günümüzde bilimsel araştırmalar ile kapitalist piyasa arasında yakın bir ilişki vardır. Araştırma fonlarının sağlanmasında özel sektör kuruluşlarının önemi gün geçtikçe artmaktadır. Bu da beraberinde yapılan araştırmaların özel yararının mı yoksa toplumsal yararının mı daha fazla olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Üniversitenin toplumsal yarar yanında, özel yararı da gözetmesi doğal ve gereklidir. Bununla birlikte, üniversite sadece “parayı verenin düdüğü çalacağı” bir kurum olarak da düşünülmemelidir. Devlet sansürü kadar piyasa sansürü de sakıncalıdır. Üniversite devletten aldığı bütçenin dışında döner sermaye vasıtasıyla üniversite dışından proje olarak ve/veya dışarıya hizmet sunarak kendisine ek kaynak yaratırken, bu durum üniversitenin sadece para kazanma amacına odaklanmış bir tür “kar amaçlayan şirket” olarak görülmesine yol açmamalıdır. Aksi takdirde üniversite mensupları özel kuruluşların Araştırma-Geliştirme (AR-GE) personeli olarak görülebilir ve üniversite de ticari bir kuruluş gibi algılanabilir. Üniversite sadece devlet kurumlarına karşı değil, aynı zamanda özel sektör kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarına karşı da özerkliği ni koruyabilmelidir.

Üniversitelerimiz bir taraftan özerk bir yapı olarak fildişi kulede “bilimsel bilgi üretimi” faaliyetini sürdürürken, diğer taraftan da bulundukları ilin valisi, belediye başkanı, garnizon komutanı gibi yerel iktidar unsurları ile aynı şehirde bulunmak nedeniyle resmi protokol içerisinde yer alır. Özellikle yeni kurulmuş ve henüz kurumsal gelişimini tamamlayamamış taşra üniversiteleri için bu gibi yerel iktidar odakları ile ilişkiler özerklik açısından sorunlar doğurabilmektedir. Şöyle ki, gerek üniversitenin gerekse söz konusu bu kurumların ihtiyaçları yasal çerçevede bir iş birliğini gerekti-

irken, bu yasal çerçevenin ötesinde çoğunlukla üniversitenin akademik ve idari örgütlenmesinde etki altında kalmasına da yol açmaktadır.

Üniversiteler **modern devletin temel bilgi kurumları** işlevini görmektedir. Üniversitenin bu işlevini yerine getirirken, sosyal bir olgu olarak iktidar ile olan ilişkisi önemli ölçüde belirleyici olmaktadır. Üniversite iktidar sahiplerinin, iktidarlara meşruiyet kazandırma işlevi ile onların meşruiyetini sorgulama işlevini yerine getirmeye çalışan bir kurum olarak gelişmiştir. İktidar ve/veya güç, bilgi ile sıkı bir şekilde ilişkilidir. Pozitivizmin birbirinden bağımsız gördüğü bilgi ve iktidarı Fransız düşünürü Foucault birbiriyle bağlantılı şekilde yorumlamıştır. Güç ilişkileri bilginin gelişmesine neden olurken, bilgi de güç kullanımına imkan tanımaktadır. Güç bilgiyi oluşturur. Bunun nedeni, yalnızca kendisine hizmet etmesinden ötürü bilgiyi özendirme si veya yararlı olmasından dolayı onu uygulaması değildir. Bir bilgi alanının karşılıklı oluşumuna dayanmayan bir güç ilişkisi bulunmadığı gibi, güç ilişkisi öngörmeyen veya oluşturmayan herhangi bir bilgi alanı da olamaz. İnsanlar üzerindeki güç kullanımı insan hakkındaki bilginin artmasıyla beraber gelişmektedir [6].

Üniversiteler adı üstünde evrensel kurumlar olup, geçmişten günümüze otoriteden bağımsız olarak bilgi üretmek ve yaymak konusunda çetin bir mücadeleden geçerek bugünlere kadar gelmiştir. Batıdaki köklü üniversiteler bu mücadelede bir adım öne geçmelerine karşın, onların da mali yönden bağımlı oldukları, yönetimlerinde doğal olarak parayı veren güçler tarafından kontrol edilmek istendikleri bilinmektedir. Üniversiteler bu bağlamda, hep otoriteye karşı özgür tartışma ortamında, eleştirel düşüncüyü savunmuşlardır. Bu tartışmaların yapılabilmesi için her türlü düşüncenin; otoriteye, tabulara ve kişilere bağlı olmaksızın, korku ile değil, sevgi ve paylaşım ile tartışılması gerekmektedir. Bu bağlamda üniversite ortamı karşılıklı diyalektik tartışma ortamında herkesin kendisini ifade edebilme şansını bulması nedeniyle de **tam demokratik kurumlardır**. Kurumlara genellikle bu tartışma ortamını yürütebilecek **belirli bir felsefi görüş geliştirmiş** ve bunu bir **yaşam biçimi olarak** kabul etmiş **seçkin kişilerin** alınması gerekliliği bu nedenle önemlidir. Bu bağlamda üniversiteler herhangi bir iş kapısı değildir, olmalıdır.

AKADEMİK ETİK

Akademik etik, üniversite dünyasında herkesin bildiği, gördüğü, ama kimilerinin bilmezlikten ve görmezlikten geldiği, kimilerinin ise statükonun devam etmesi uğruna ses çıkaramadığı kimi konuları kapsar; **bilimsel yanıltma, özensiz ve disiplinsiz araştırma, bilimsel sahtekarlık ve yalancılık, yayın intihalleri**, çıkar

çatışmaları, ikram yazarlığı, yazarlık hakkı ve sırasının gözetilmemesi gibi. Herkes ve her alan için geçerli olan etik, bilim dünyası için de vazgeçilmez bir değere sahiptir. Özellikle akademik dünya, etiğin önemli sınav alanlarından biridir. Çünkü bilimin toplumda hak ettiği yeri alması, büyük ölçüde bu değerlerin akademik hayata geçirilmesine bağlıdır.

Bir akademik yaşamı paylaşan tüm insanlar, akademik görgü kuralları çerçevesinde; birbirlerine saygı ile yaklaşmalı ve bir kalite düzeyi çerçevesinde, önyargısız, bireysel çıkar ve kaygılardan uzak, objektif olma mecburiyeti içinde etik kuralların zorunluluklarını yerine getirmelidir. Akademik etik, tüm akademisyenlerin oluşturdukları takımın paydaşları arasında en özenle uygulanması gereken, bilim özgürlüğü çerçevesindeki toplumsal ve bilimsel sorumlulukların tanımlandığı temel değerlerdir. Toplumla doğrudan etkileşim içinde olan ve toplumu doğrudan etkileme potansiyeline sahip akademisyenler, kendi kendilerini doğrudan denetleyebilecek bir mekanizma oluşturmak durumundadır. Değişik bilim alanları çalışanlarının akademik ve uygulamalı faaliyetleri kapsayan bir mesleki etik ilkeler bütününi geliştirmeleri önemli ve gereklidir. Bu gereklilik, uzun vadede üniversitelerde akademik ve uygulamalı faaliyetlerin kalitesini arttıracaktır.

Bugün içinde yaşadığımız dünya etik bir bakış açısını yeniden gündeme getirmekte, piyasa ekonomisi pozitif ve sosyal bilimlerdeki kuramsal çalışma ve uygulamalarda değer sorununu ortaya çıkarmaktadır. Buna göre kuramsallaştırma, veri toplama, literatür tarama, çözümleme, deney süreci, deneklerin seçimi ve bilgilendirilmesi, varsayımın kanıtlanması ve verilerin uygulamaya sokulması aşamalarında hangi ölçütlerin kullanılacağı, üzerinde düşünülmesi gereken bir konu haline gelmektedir.

Bilim etiği veya akademik etik, başta üniversiteler olmak üzere bütün eğitim ve bilim kuruluşlarında yürütülen faaliyetlerin genel ahlak felsefesine ve mesleki etiğe uygun yapılması olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda bilimce etik kavramını; araştırmada etik, eğitimde etik, öğrenci ile ilişkilerde etik, yönetimde etik olarak da boyutlandırmak mümkündür. Akademik etik yalnızca araştırma ile sınırlı değildir, aynı zamanda bilginin üretim ve teknolojiye dönüşümü, bilginin yayılımı ve öğretilmesi ile bir bütün teşkil etmektedir. Akademik etiğin paydaşları olan üniversite yönetimi, hoca, teknik personel, öğrenci ve bundan yararlanan kişi ve kurumların da etiğe uygun davranması büyük önem taşımaktadır. Anabilim dallarında anabilim dalı başkanlıkları, öğretim üyesi yemekhanelerinde yemek masaları kimsenin tapulu malı değildir, olamaz da zaten! Önemli olan karşılıklı katılım türünde bir iletişimin kurulması ve bu iletişim

için var olan fırsatların, uygun iletişim ortamlarının iyi değerlendirilmesidir. Yoksa Sayın Doğan Cüceloğlu'nun çok güzel ifade ettiği gibi, akademik topluluk da iletişim kazalarının yaralı ve ölümleri ile dolmuş olur. Akademisyenlerin birbirleriyle iletişiminde yaşanan iletişim kazalarının yol açtığı yaralıların yaralarının sarılması, ölümlerin de kaldırılması gerekmektedir.

AKADEMİK LİYAKAT

Bilindiği gibi akademik yaşamı paylaşan tüm insanlar; yıllarca sistemli olarak çalışır, üretir, bilimin ve toplumun yararlanması için yayınlar, sonra da belirli ilke ve kurallara göre düzenlenmiş temel kriterler doğrultusunda belirli aşamalara gelmek üzere kuramsal bir düzende başvurularda bulunur. Bütün bu aşamalarda kendilerine düşen ve zorunlu oldukları belirli bir performansı göstererek, bu kriterler doğrultusunda değerlendirilmelerini bekler. İşte bu, karşılıklı sorumluluk ve etik de dahil tüm kuralları ile işlemesi gereken bir süreçtir. Bu özel sürecin belirlenmiş bir stratejisi vardır ve hatta bu strateji, yasal değerlerle de belirli bir sisteme bağlanmıştır. Bu süreç, bir bakıma bir akademisyenin ömrünü verdiği hizmetin, emeğin ve ürünlerinin de sorgulanması ve performansının değerlendirilmesidir. Bu öz denetim mekanizması sonucunda da akademik liyakat değerlendirilmektedir. Böylece söz konusu süreç ve görevler, tüm platformlarda çok önemli bir sorumluluk anlayışını gerektirir. Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) bilim insanını şöyle tanımlamaktadır: "Bilim insanı, akademik yaşamının bütün evrelerinde ve öğretim, yönetim ve akademik değerlendirmelere ilişkin görevlerde bilimsel liyakatı temel ölçüt olarak kabul eder, temel etik kurallarının dışına çıkmaz ve bu kuralların dışına çıkılmasına göz yummaz. Eğitimin eksik verilmesi, kopyacılık, akademik ilerleme ve ödül jürilerinde bilimsel liyakat ölçütlerinin dışına çıkmak, kişileri kayırmak ve benzer davranışlar kabul edilemez" [7].

TÜRKİYE AÇISINDAN ÜNİVERSİTELERDE AKADEMİK ETİK

Bugün ülkemiz yüksek öğretiminin en temel sorunlarından biri, merkezdeki kimi üniversitelerimiz dışında, bilim adamı yetiştirme ve kimlerin üniversitelerde bilimsel bilgi üreteceğini belirleme konusunda ciddi ölçütlerimizin olmamasıdır. Bilimin ülkemizde istenilen şekilde yeşerememesinin temelinde akademisyenlik bilincinin olmaması; bilim felsefesi, bilim kültürü ve bilim tarihi bilincinin ve bilgisinin yetersizliği rol oynamaktadır.

Dünyanın başka hiçbir ülkesinde görülmeyen şekilde, üniversiteler kimi ideolojik-siyasi-idari güç odaklarının elinde onların çiftliği gibi yönetilmektedir. Üniversite kavramı yeterince tanımlanmadığı için üniversite-

lerin diğer okullardan farkının ne olduğu, üniversitelerde artı değer ne olduğu, bu kurumlarda nelerin öğretildiği, bu kurumlara kimlerin öğrenci olarak kabul edilebileceği, kimlerin hoca olabileceği veya hocaların niteliğinin nasıl olması gerektiği şeklindeki soruların cevapları tam olarak verilememektedir.

Öğretim üyesi, hepimizin kabul edeceği gibi aydınlanmış, geniş bilgili, görgülü, ufku geniş, toplumun gelişme dinamiklerini yaratan, topluma öncülük eden ve o toplumun beyin takımını oluşturan kişidir. Öğretim üyesinin **üç temel görevi** bulunmaktadır:

1. Eğitim ve öğretim,
2. Bilimsel araştırma,
3. Bulunduğu coğrafyadaki toplumun bilinçlenmesini sağlamak.

Bu anlamda yetişmiş aydın kimlikli bilim adamı veya öğretim üyesi, içinde yaşadığı toplumun veya daha geniş anlamda dünyanın sorunlarını izlemek, tahlil etmek ve bilimsel bakış açısı içerisinde kendi görüşlerini oluşturmak durumundadır.

Üniversite çatısı altında araştırma yapanların araştırma etiği açısından gereklilikleri yerine getirmesi; eğitici ve öğrencilerin görev ve sorumluluklarının, ayrıca haklarının tanımlanmış olması; üniversite yöneticilerinin görev ve sorumluluklarının tanımlanması akademik etik bağlamında önem kazanmaktadır. Bu nedenle ilgili alanda etik ihlallerin neler olduğu bilinirse, farkındalık ve duyarlılık kazanmak ve etik ihlallerden kaçınmak daha kolay olacaktır.

En sık görülen araştırma etiği ihlalleri nelerdir?

- Bilimsel araştırmaya gerekli özeni göstermemek,
- Araştırmayı yapmadığı halde yapmış gibi göstermek,
- Elde ettiği verileri amaca uygun değiştirmek,
- Başkasının verilerini kullanmak,
- Başkasının yaptığı çalışmayı kaynakça göstermeden kullanmak,
- Başkasının eserini yabancı dilden çevirerek kendi eseriymiş gibi göstermek,
- Başkasının araştırma materyalini saklamak,
- Araştırmayı başkasına para ile yaptırmak ve yazdırmak,
- Araştırma fonunu değişik yöntemlerle dolandırmak,
- Araştırmacıların verilerini para ile satmak,
- Bilim adamı adaylarının seçiminde liyakata uygun davranmamak,
- Akademik aşamada kayırmacı davranmak,

- Akademik kadro ilanlarında ilgili alanın ihtiyaçları yerine kendisine yakın kişiler için ilan vermek,
- İlgisi olmayan kişileri araştırmada ortakmış gibi göstermek,
- Emeği geçmediği halde başkasının bilimsel çalışmasına kendisinin de dahil edilmesini istemek,
- Gitmediği kongreye gitmiş gibi göstermek,
- Mesai saatleri içinde dışarıda iş takibi veya danışmanlık yapmak,
- Projede karşılıksız öğrenci ve diğer çalışanları kullanmak,
- Yapılan işin karşılığını vermemek veya eksik vermek,
- Alanı olmadığı konularda uzman gibi davranmak veya uzmanlıklara saygı göstermemek.

Üniversitelerde en sık gözlenen eğitim etiğine aykırı tutum ve davranışlar nelerdir?

- Başta eğitim ve öğretime gerekli önemi vermemek (kendisini yenilememek),
- Derslere zamanında girmemek ve zamanında bitirmemek,
- Bilimsel kalpazanlık yaparak ek ders ücreti için ders yükünü fazla göstermek,
- Derse girmedeği halde ek ders ücreti almak,
- Kendi dersine asistanını göndermeyi alışkanlık haline getirmek,
- Maddi çıkar elde etmek için belirli kitap, donanım ve laboratuvar malzemesini talep etmek,
- Dersleri yalnızca öğretmen merkezli işlemek,
- Eğitimi ve öğrenmeyi bir bütün olarak işlemek ve tartışmak için öğrenciyi araştırmaya yönlendirmemek,
- Derste öğrenciyi aşağılamak, sınıfta küçük düşürücü davranışlarda bulunmak,
- Sınavları doğru yapmamak, değerlendirmede objektif davranmamak, bazı öğrencilere ayrıcalık göstermek, sınav sonuçlarını doğru değerlendirmemek.

Üniversite öğrencilerinin etik dışı tutum ve davranışları neler olabilir?

- Başka öğrenciyi kendi yerine sınava sokmak,
- Kopya çekmek veya kopya vermek, kopya çekilmesine yardım etmek,
- Başkasının ödevini kendi ödeviymiş gibi sunmak,
- Ödevini başkasına yaptırmak,
- Tezini para ile yaptırmak veya yazdırmak,
- Başkasının fikirlerini kendisininmiş gibi sunmak,
- Başka arkadaşlarını engelleyici tutumlara girmek,

- Kayırmacılık istemek,
- Toplumsal sorumluluklardan kaçınmak/haklı olanla dayanışma göstermemek,
- Burs veya harçlık için eksik-hatalı bilgi vermek,
- Kitap-malzeme-materyal yürütmek.

Üniversite yönetiminin etik dışı tutum ve davranışları aşağıda sıralanmıştır:

- Keyfi davranmak,
- Yönettiği birimde liyakata uymamak,
- Kayırmacılık yapmak/ekibini-yakınlarını yükseletmek,
- Kamusal kaynakları özel istemleri/çıkarları için kullanmak, çıkar sağlamak,
- Kurumunu değil, bireysel önceliklerini düşünmek,
- Çalışana haksız muamelede bulunmak,
- Engelleme yapmak,
- İlkelere göre değil, duruma göre hareket etmek,
- Elinin altındaki bilgileri farklı amaçlarla kullanmak, tehdit veya şantajda bulunmak,
- Kamusal kaynakları peşkeş çekmek,
- Makamını kişiler üzerinde etki/güç kurmak için kullanmak,
- Makamını atlama tahtası için kullanmak,
- Söz verdiği gibi davranmamak,
- Her türlü etik dışı davranışlara göz yummak.

Başta üniversite yöneticileri olmak üzere herkesin akademik etik konusunda son derece duyarlı davranması beklenmektedir. Üniversitelerin tutumları ve alacakları önlemler caydırıcı olacaktır.

Üniversitelerin bu konuda alması gereken tedbirler şöyle sıralanabilir:

1. Üniversite yönetimlerinin etik konusunda taviz vermeyecekleri mesajı kendisini hissettirmelidir.
2. Başta akademik kariyer aşamaları olmak üzere yayın faaliyetleri etik kurul tarafından ciddi olarak izlenmelidir.
3. Akademik aşama için belirli ölçütler getirilmeli ve ilanlar herkese açık yapılmalıdır.
4. Bilim etiğine uymayanlar deşifre edilmeli ve kamuoyuna teşhir edilmelidir.
5. Eğitim etiğine bağlı kalan öğretmenler ödüllendirilmeli; dersini zamanında işlemeyen, yerine asistanını gönderen, sınav kağıtlarını doğru değerlendirmeyen öğretmenler uyarılmalı, tekrarı halinde cezalandırılmalıdır.

6. Bilim etiğinin önemini vurgulamak için kurumsal temelde sürekli eğitim ve seminerler düzenlenmelidir.

7. Bilimsel araştırma etiğine uygun olmayan her türlü fikir hırsızlığı, aşırma, veri değiştirme vs. davranışında bulunan kişiler cezalandırılmalı, isimleri deşifre edilmeli ve meslekten men etmeye kadar gidebilen cezalar uygulanabilmelidir. Üniversitelerimizde on yıllardan beri süregelen ve çok tehlikeli bir şekilde adeta kanıksanmaya başlanan bilimsel saptırmalar ve daha da önemlisi bu saptırmaları yapanlar deşifre edilmelidir. Üniversite yöneticileri, Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), Üniversiteler Arası Kurul, TÜBİTAK ve TÜBA'nın dünya görüşü, siyasal düşüncesi, inancı, akademik ve toplumsal konumu ne olursa olsun bilim ahlakını çiğneyenler karşısında tarafsız, etkin ve kararlı bir tutum içerisinde olması gerekmektedir.

SONUÇ

Öğretim üyelerinin bilimsel araştırma ve eğitim-öğretim görevleri dışında bir diğer önemli görevi de toplumsal sorunlara yaklaşımları ve toplumun önünü açacak çözüm önerileri sunmalarıdır. Sivil toplum örgütü görevi üstlenen öğretim üyeleri dernek ve sendikaları halen istenen düzeyde üye sayısı bulamadıkları için çeşitli konulardaki talepleri yetkililer tarafından dikkate alınmamaktadır. Öğretim üyeleri dernek ve sendikalarının etkin olmayışı, yayın organlarının bulunmayışı, geniş anlamda öğretim üyelerinin kendi görüşlerini ifade edecek alan bulamamalarına neden olmaktadır. Böylece de üniversiteler kendi iç dinamiklerini tartışmamakta ve bilimsel alandaki üretimden gelen güçlerini yansıtamamaktadır. Çeşitli konularda görüşlerini belirli platformlarda tartışamayan bilim insanları toplumsal sorunlardan da uzaklaşmaktadır. Toplumsal ve evrensel bilgilendirme görevini yerine getirmeyerek toplumdan uzak, kendi kabuğuna çekilmiş hareketsizler ordusunu oluşturmaktadır. Bilim adamları tarihsel misyon içinde toplumun bilgilendirilmesi ve aydınlanmasından aldıkları güç nedeniyle halk kitlelerinin yakın geçmişe kadar en çok değer verdikleri kişilerdi. Dünyada halen **öğretim üyelerine ve öğretmene saygı bilgiye saygı olarak ifade edilir.** Türkiye'de ise son 40 yılın toplumsal olaylarının sorumluluğu çoğunlukla üniversitelere yüklenildiği için **öğretim üyelerinin evrensel düşünce anlayışına uygun olarak kendilerini, olayları ve olguları ifade etmeleri engellenmiştir. Örgütsüz ve maddi gücü zayıflatılmış olan öğretim elemanı maddi gücü oranında toplumda değer görmektedir.**

Ülkemiz ise maalesef örgütlülük düzeyi bakımından dünyayı gerilerden izlemektedir. Özellikle eğitim kurumlarının örgütsüz olması doğrudan etkisini toplumun diğer kesimlerine yansıtmaktadır. Özellikle eğitimin en üst kurumu olan ve evrensel boyutta eğitim ve

araştırma yapma iddiası taşıyan üniversitelerimiz bugün 80 binin üzerinde öğretim üyesi ve görevlisi ile en örgütsüz kurumların başında gelmektedir. Yaşamın her alanında yetişmiş insan yetiştiren ve her düzeyde sorunu bilimsel ölçüde araştıran pahalı, rekabeti yüksek ve stresli yaşamı olan öğretim üyelerinin mutlaka sorunları da çok boyutlu olmaktadır. Öğretim üyeliği bir meslek olmaktan çok bir yaşam biçimidir. Son yıllarda artan ücret yetersizliğinden tutun da yönetsel sorunlara kadar bir dizi ciddi sorunları bulunmaktadır.

Üniversitenin toplum ve dünya karşısındaki yükümlülüğü, eğitimde bilimsel tutarlılık ve kaliteyi teminat altına almak için hiçbir etki altında kalmamasını zorunlu kılmaktadır. Bu yükümlülüğü yerine getirmek için, 1988 yılında 29 Avrupa üniversitesi rektörü tarafından Bolonya’da imzalanan “Magna Carta Universitatum”da da açıkça ifade edildiği üzere, üniversitede bilimsel araştırma ve öğretim, gerek etik gerekse entelektüel yönden, her türlü siyasi ve ekonomik etkiden bağımsız olmalıdır [8].

Kaynaklar

1. Teichler U. Higher education policy and the world of work: Changing conditions and challenges. Higher Education Policy 1999; 12:285-312.
2. Gillin CT. The bog-like ground on which we tread: Arbitrating academic freedom in Canada. The Canadian Review of Sociology and Anthropology 2002; 39:301-22.
3. UNESCO (1998) Statement on Academic Freedom, University Autonomy and Social Responsibility. <<http://www.unesco.org/iau/tfaf_statement.html>>
4. Harvie D. Alienation, class and enclosure in UK universities. Capital and Class 2000; 71:103-32.
5. Kılıçbay MA. Hayalimdeki Üniversite Düşünen Siyaset. 1999; 1:17-20.
6. Foucault M. Hapishanenin doğuşu. Kılıçbay MA (çev.) 1. Baskı. Ankara: İmge, 1992; 220-420.
7. Ertekin C, Berker N, Tolun A, Ülkü D. Bilimsel araştırmada etik ve sorunları. Ankara: TÜBİTAK Matbaası, TÜBA (Türkiye Bilimler Akademisi) Yayınları, No: 1, 2002 (Mart):12.
8. Magna Carta Universitatum (1988), Bologna Process Committee, 900th Anniversary of the Alma-mater, Bologna, Italy. <<www.tuba.gov.tr/files_tr/yayinlar/yayin_data/bilimsel.pdf>>.